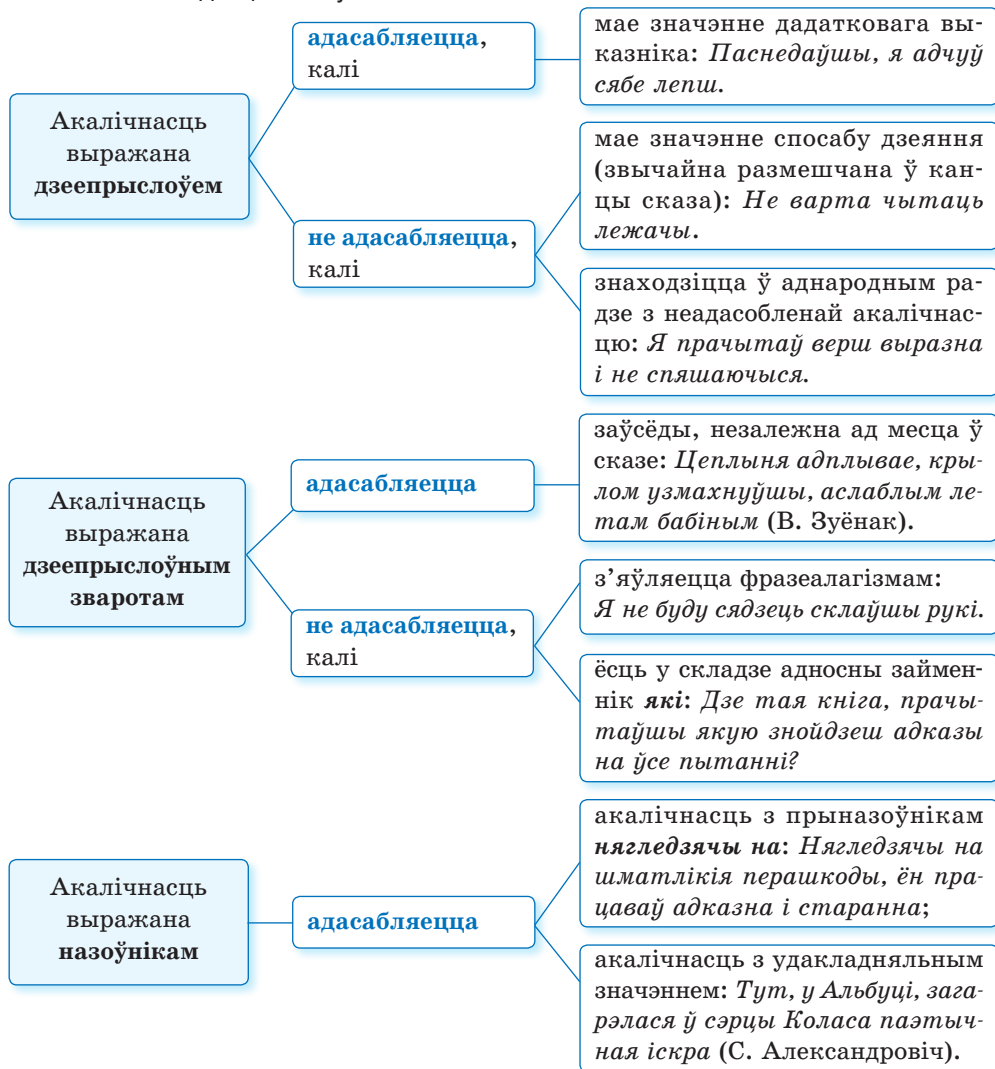

Знакі прыпынку пры адасобленых акалічнасцях

88. Разгледзьце схему.

Спішыце сказы, расставіваючы, дзе трэба, коскі. Растлумачце адасабленне або неадасабленне акалічнасцей з апорай на схему.

1. Курлыкаючы раздумна ўзмахваючы крыламі ў далёкую дарогу плывуць журавы (*Я. Скрыган*). 2. Звішнюк стаяў апёршыся на вароты і задумаўшыся глядзеў на вуліцу (*І. Пташнікаў*). 3. Свайго **не меўшы** ляжаш спаць **не еўшы** (*Прыказка*). 4. Сядзяць грыбы, як капыты,

і разгарнуўшы парасоны глядзяць, бы нейкія персоны (Я. Колас). 5. Нягледзячы на камяністую глебу ногі падарожнікаў мякка ступалі па імху, які пакрываў не толькі горную пароду, але і ўсе вялікія дрэвы навокал (Я. Майр). 6. Вучань адказваў ціха і не пазіраючы на аднакласнікаў. 7. Залатой мякінай лістападу адшумяць сумуючы гаі (Т. Кляшторны).

- Зрабіце фанетычны запіс выдзеленых адзінак.

К о с к а й в ы д з я л я ю ц ц а акалічнасці, калі яны выражаны адзіночнымі дзеепрыслоўямі і дзеепрыслоўнымі зваротамі (незалежна ад іх месца ў сказе): *Выканаўшы заданне, я вярнуўся ў ліцэй* (А. Карпюк); *Кожны раз, адзначаючы Дзень Перамогі, мы ўшаноўваем памяць загінуўшых, кладзём да іх магіл і абеліскаў жывыя кветкі. Гэта нашы святы абавязак памяці* (А. Бачыла).

Заўвага 1. Н е в ы д з я л я ю ц ц а к о с к а м і акалічнасці, выражаныя:

- дзеепрыслоўнымі зваротамі, якія з’яўляюцца ўстойлівымі выразамі: *Аповед сяброўкі пра вандроўку ў далёкія краіны мы слухалі развесіўшы вушы;*
- адзіночнымі дзеепрыслоўямі, калі яны стаяць пасля дзеяслова-выказніка, сваім значэннем набліжаючыся да прыслоўя спосабу дзеяння: *Старшыня чытаў стаячы* (А. Жук); *Дадому Алесь ішоў не спяшаючыся.*

Заўвага 2. К о с к а н е с т а в і ц ц а перад злучнікамі і, які звязвае дзве акалічнасці, выражаныя адзіночнымі дзеепрыслоўямі, дзеепрыслоўнымі зваротамі або прыслоўем з дзеепрыслоўем. Пры бяззлучнікавай сувязі паміж такімі акалічнасцямі к о с к а с т а в і ц ц а: *Пагаварыўшы з вучнямі і крыху разাগнаўшы іх страх, Лабановіч прынёс журнал і пачаў рабіць запіс* (Я. Колас). Параўн.: *Пагаварыўшы з вучнямі, крыху разাগнаўшы іх страх, Лабановіч прынёс журнал і пачаў рабіць запіс.*

Акалічнасць, выражаная адзіночным дзеепрыслоўем або дзеепрыслоўным зваротам, пры якім стаяць часціцы *толькі, нават*, разам з імі аддзяляецца к о с к а й: *Што хлеб — гэта хлеб, па-сапраўднаму можна даведацца, толькі адчуўшы голад* (Я. Брыль); *Нават проста наведайшы Нацыянальную бібліятэку Беларусі, разумееш веліч чалавечага духу.*

Калі адасобленая акалічнасць, выражаная адзіночным дзеепрыслоўем або дзеепрыслоўным зваротам, звязана з астатняй часткай сказа злучнікамі *нібы, як бы, быццам* і іншымі, то к о с к а с т а в і ц ц а перад адпаведным злучнікам: *Часам нейкіх карасікаў і падчэпліваў, але найбольш мой паплавок весела гайдаўся, нібы пасміхаючыся з майго рыбалоўства* (В. Шніп); *Лес пад пухкімі камякамі снегу хутка становіўся серабрыста-белым, быццам ператвараючыся ў зачараванае царства.*

В ы д з я л я ю ц ц а к о с к а м і акалічнасці, выражаныя назоўнікамі ва ўскосных склонах з прыназоўнікамі *нягледзячы на, насуперак, у адпаведнасці, са згоды* і іншымі са значэннем прычыны, умовы, уступкі, спосабу дзеяння: *Нягледзячы на неадкладныя справы, пісьменнік змог даць інтэрв'ю любімай газеце. Насуперак усім прагнозам, наша каманда ўдала выступіла на чарговых спаборніцтвах. На сходзе, са згоды ўсіх прысутных, было прынята рашэнне аб аказанні матэрыяльнай дапамогі некаторым членам калектыву.*

89. Прачытайце тэкст. Дайце яму назву. Якія фарбы вы скарысталі б, каб малявалі ілюстрацыю да тэксту? Назавіце сказы з адасобленымі членамі, растлумачце пастаноўку знакаў прыпынку пры адасобленых членах.

Першая яшчэ з сярэдзіны лета скідала ліст бяроза. Тое, што яна тут, паблізу^м, можна было заўважыць, нават не ўзнімаючы галавы, па залатой замеці лісця паміж верасу і травы. Па такой прыкмеце пазнаваўся і дуб, толькі па летаўшым лісці, яно, нягледзячы на дажджы, слоту, доўга ляжала. Асіна, апрануўшыся ў вогненныя барвы, пад восень рабілася прыгажэйшай ад усіх дрэў.

Гаспадары восеньскага лесу — дзяцел і наіўна-вясёлыя, бесклапотныя сініцы. Астатняе шэрае птаства, збіраючыся ў вырай, змаўкае. У ядлоўцавых зарасніках можна падняць соннага днём цецэрука, і ён гучна залапоча крыллем, віруючы між соснаў, ніколі не падымаючыся над купамі дрэў.

Цікаўная вавёрка, не баючыся грыбнікоў, спусціцца на ніжні сук, падзівіцца вокам-шрацінкай і шугане рыжай маланкай між зялёнай навісі. Збіраючы грыбы, я некалькі разоў бачыў вогненна-чырвоных^{сл} ліс, яны заўсёды перабягалі дарогу... (Паводле І. Навуменкі).

90. Прачытайце сказы. Спішыце, раскрываючы дужкі і ўстаўляючы прапушчаныя літары. Расстаўце знакі прыпынку паводле пунктуацыйных норм і растлумачце іх пастаноўку.

1. Адвеку ты жывеш па праўдзе (н..)наракаючы на долю (А. Зэкаў). 2. Стома заклапочанасць (н..)гледзячы н.. на што (н..)сцерліся з яго твару (У. Шыцкі). 3. Дажджавое покрыва ахінула ўвесь небасхіл (н..)пакінуўшы (н..)воднага светлага краёчка (Г. Пярун). 4. Гледзячы (н..)куды перад сабой высока трымаючы галаву Кацярына журботна пела на роднай мове (Н. Касцючанка). 5. Камандзір нашага ўзвода быў (н..)стомны і (н..)гледзячы на свой (н..)вялікі рост бегаў як заведзены (Э. Луканскі). 6. Яна [Галіна Пятроўна] заўсёды вельмі хвалявалася чакаючы першага верасня (У. Гаўрыловіч). 7. Абдымаюць Радзіму буслы прад расстаннем ахінуўшыся наміткай смутку-тугі (Г. Бабарыка). 8. (Н..)гледзячы на страшэнную стому я гарэў (н..)цярпеннем высветліць што здарылася (Э. Луканскі).

91. Спішыце сказы, расстаўляючы знакі прыпынку. Пракаменціруйце іх пастаноўку.

1. На супрацьлеглым баку гайдаліся пабліскаючы срэбрам лісця густыя і разлапістыя кусты вербалозу^{сл} (У. Гніламедаў). 2. Падняўшыся на свой паверх і паставіўшы сумку на падлогу Дзяніс апусціўся ў крэсла і разам з тым нецярпліва пачаў разрываць канверт (Д. Пятровіч). 3. Маладзіца збіраючы ягады спявала напаўголаса (П. Пестрак). 4. Расчасаўшы густыя валасы і сплёўшы іх у доўгую касу дзяўчына адкінула яе за плечы (Я. Сінакоў). 5. Вольга Міхайлаўна ціха пастукала ў дзверы^м і крыху счакаўшы паволі штурханула іх (Т. Пяшко). 6. Пастаяўшы крыху Клара Іванаўна схамянулася і ўздыхнуўшы села за стол (А. Федарэнка). 7. Нельга чытаць лежачы. 8. Хлопец працаваў спусціўшы рукавы. 9. Таццяна нібы наважваючыся пазнаць мужчыну яшчэ здалёк пільна ўглядалася ў яго твар. Нават убачыўшы мужчыну зблізку дзяўчына не змагла яго прызнаць.

92. Спішыце прыказкі, раскрываючы дужкі і расстаўляючы, дзе патрэбна, знакі прыпынку. Растлумачце сэнс прыказак.

1. Лета прагуляўшы восенню (н..)збярэш. 2. (Н..)шануючы малога (н..)будзеш мець і вялікага. 3. Растуць дзеткі на лес гледзячы. 4. (Н..)запрогшы (н..)паедзеш. 5. (Н..)пастаяўшы ў парозе (н..)сунься

на кут. 6. Сядзець склаўшы рукі ды разявіўшы рот — толькі можна мух налавіць. 7. (Н..)помніць карова зімы дачакаўшы лета. 8. Даганяючы (н..)нацалуешся. 9. Пазычаючы грошай (н..)разбагацееш.

93. Прачытайце верш Уладзіміра Караткевіча «Эмігранты». Сфармулюйце і запішыце асноўную думку твора. Ці пагаджаецца вы з наступнай думкай славутага філолага Д. Ліхачова: «Вершы наогул нельга прачытаць з першага разу. Спачатку трэба адчуць, зразумець музыку верша, потым ужо чытаць з гэтай музыкай — самому сабе або ўслых».

Спішыце тэкст, расстаўляючы знакі прыпынку. Раствлумачце іх пастаноўку.

Двух зуброў ад нетраў Белаавежы
На Каўказ завезлі аддалі^{сн}.
Там лугі зялёныя бязмежныя
Там багата сонца і зямлі...
Хмары над лясамі залатымі
Соль трава вадзіцы смачнай жмут
Лёгка дыхаць так як на радзіме
Але ў кожнага ёсць^ф родны кут.
Дзеці гэтага не разумеюць
Нарадзіўшыся ў чужым бары
І на тое як яны дурэюць
Непахвальна дзівяцца зубры.
На празрыстых светла-сініх водах
Сняцца ім айчыны берагі
Папараць імшаныя калоды
Сінія пад месяцам лугі
Сінія пралескі на сугрэве
Мухамор чырвоны ля азёр
І калоны манументаў-дрэваў
Што вярхамі дастаюць да зор.

Паразважайце, што дазваляе паэту аб'яднаць у адзін рад лагічна неаднародныя паняцці *соль, трава, хмары, жмут вадзіцы; берагі, папараць, калоды, лугі*? Што звязвае іх у адзін сэнсавы і эстэтычны рад? Якія сродкі ствараюць эмацыянальнасць верша?

Назавіце сказы з аднароднымі і адасобленымі членамі, вызначце іх стылістычную ролю.

Зрабіце марфалагічны разбор прыслоўя (на выбар).

Акрэсліце сінтаксічную ролю слова *што* ў апошнім радку. Калі *што* з'яўляецца злучнікам, калі — адносным займеннікам? Як размежаваць падобныя выпадкі? Запішыце адпаведныя прыклады сказаў.

Знакі прыпынку пры адасобленых дапаўненнях

Выдзяляюцца коскамі дапаўненні, выражаныя назоўнікамі або займеннікамі ва ўскосных склонах з прыназоўнікамі **акрамя, апроча (апроч), амаль, замест, за выключэннем**, якія маюць удакладняльнае значэнне, паказваючы на ўключэнне ў лік ці выключэнне прадмета (з'явы) з ліку іншых або на яго замяшчэнне: *Нічога воблака не прадвяшчала, **апроч таго**, што яно плыло і дажджавыя кроплі змяшчала* (А. Вярцінскі); *Усе, **за выключэннем Марыны**, былі ўжо ў тэатры*.

Заўвага. Калі прыназоўнік **замест** мае значэнне 'за', то дапаўненне з гэтым прыназоўнікам не адасабляецца: *Дзяўчына **замест** бацькі сустракала сваякоў*.

Калі спалучэнні слоў з **апроча, акрамя** і іншымі маюць пры сабе ўзмацняльную часціцу **і**, то яны коскамі не выдзяляюцца: *Нехта і **акрамя нас** пабываў на гэтай паляне*.

94. Прачытайце сказы. Запішыце, захоўваючы пунктуацыйныя і арфаграфічныя нормы. Патлумачце пастаноўку знакаў прыпынку і напісанне ўстаўленых літар.

1. З таго часу як перастаў ён есці скаромнае лес акрамя агарода стаў яго надзейным кармільцам (*А. Камароўскі*). 2. І апроча гэтага ў іх застаўся ад мінулых часоў з в..лікага багац..я вось адзін толькі гэты дом (*К. Чорны*). 3. Усе акрамя яго развітаўшыся да заўтра в..шлі (*Д. Пятровіч*). 4. Акрамя ма..і больш дарагога чалавека ў мяне няма (*І. Шамякін*). 5. Начаваў я не ставячы палаткі пад дубам у спальніку. Карэн..е яго было мне замест падушкі (*В. Казько*). 6. Ён помніў што ў гру..е ніхто ў пілотцы апроча Валодзі не хадзіў (*У. Федасеенка*). 7. Мы зірнулі на мільгануўшую гарушку і нічога не разгледзелі акрамя зу..чатага лесу на ёй (*С. Давідовіч*). 8. Яна замест а..казу ткнула пальцам у паперу на дрэве (*К. Чорны*).

- Растлумачце напісанне **не, ні** са словамі.

95. Запішыце сказы, ужыўшы прапанаваныя словы ў дужках з прыназоўнікам **апроча, побач з, у параўнанні з, за выключэннем, уключаючы** або **замест**. Расстаўце патрэбныя знакі прыпынку і растлумачце іх пастаноўку.

1. Да свята (*падрыхтоўка канцэрта*) вырашылі арганізаваць выстаўку малюнкаў. 2. Дзеці працавалі (*дарослыя*). 3. (*Яблыні ран-*

ніх сартоў) у садзе раслі грушы і слівы. 4. (Карціны) у пакоях былі кветкі. 5. Увесь студзень (некалькі дзён) быў халодным. 6. У хаце (бабуля) нікога не было.

96. Складзіце сказы з адасобленымі дапаўненнямі, выкарыстоўваючы прапанаваныя пары слоў і прыназоўнікі са значэннем выключэння, ўключэння або замяшчэння.

У з о р: рабіна — чарнаплодная (рабіна). Рабіна, апроч чарнаплодай, мае аранжава-чырвоныя плады.

Студэнты — першакурснікі, наша сям’я — я, прадмет — матэматыка, члены каманды — пераможцы, птушкі — салавей.

97. Прачытайце. Спішыце сказы, расставіце, дзе патрэбна, знакі прыпынку і растлумачце іх пастаноўку.

1. Моцна спалі ўсе акрамя Брагінскага (І. Шамякін). 2. І апроч аднаго стала нічога больш не было (К. Чорны). 3. Акрамя вахценнага^м на судне не было відаць нікога (У. Краўчанка). 4. Але нікога акрамя Надзі я не бачыў (З. Прыгодзіч). 5. Так атрымалася што з Беларусі нікога не было акрамя нас з мужам (Л. Арабей). 6. Усе мае сябры за выключэннем двух чалавек кожнае лета адпачываюць на гэтым возеры. 7. Але акрамя рыпу соснаў пад слабым ветрам і далёкага шуму машын ён нічога не пачуў... (Ю. Станкевіч). 8. Гэтай вадзе не відаць было канца-краю апрача той палоскі лесу на даляглядзе^{ел} (Я. Майр).

- Падкрэсліце займеннікі, вызначце іх разрад.

Знакі прыпынку пры ўдакладняльных членах сказа

У сказах могуць ужывацца словы, якія ўдакладняюць, канкрэтызуюць, узмацняюць сэнс папярэдніх слоў, звужаючы або абмяжоўваючы іх. Гэтыя словы называюцца ўдакладняльнымі членамі сказа, на пісьме яны а д а с а б л я ю ц ц а. Удакладняльнымі членамі сказа часцей бываюць акалічнасці месца і часу: *А там, далей, лесу кудзерка відна* (Я. Колас); *Не выцер ён [салдат] тады, у сорах пятым, слязу скупую на сваёй шчацэ, не змыў зямлю аконную ў рацэ* (М. Маляўка); *Над абрываю, каля крамянага нізкага дуба, устаў над вудамі наш дзядок* (Я. Брыль).

Радзей удакладняльнымі бываюць іншыя члены сказа: *У пачатку апошняй, чацвёртай, чвэрці ў нашай школе адбыліся перамены* (І. Навуменка).

Канкрэтызуючы папярэднія слова, удакладняльныя члены могуць размяшчацца адзін за адным: *Там, недзе далёка, за вялікімі абшарамі палёў, цяпер вось, светлаю раніцою, грэюцца на сонцы нізкія хаты* (К. Чорны).

Коскамі выдзяляюцца ўдакладняльныя спалучэнні, якія пачынаюцца словамі *асабліва, нават, пераважна, у тым ліку, у прыватнасці, напрыклад* і іншыя, што надаюць удакладненню сэнсавое адценне выдзяляльнасці, узмацняльнасці: *Мірскі замак — прыгожы палацава-паркавы ансамбль з каменным абнясеннем і пяццю вежамі, у тым ліку адной уязной* (З часопіса «Беларусь»).

Коска не ставіцца перад спалучэннямі са словамі *асабліва, нават, пераважна*, калі яны не маюць удакладняльнага значэння (выконваюць ролю часціц): *Не было чутна нават ні гукі.*

98. Прачытайце. Спішыце сказы, расстаўляючы знакі прыпынку ў адпаведнасці з пунктуацыйнымі нормамі. Патлумачце пунктуацыйнае афармленне сказаў.

1. З Жукаўшчыны з горкі па пяску было лёгка і мякка ступаць і я не агледзеўся як ужо быў у Бярэзаўцы ля моста праз крыніцу^л (І. Пташнікаў). 2. На кірмашы заўсёды было шмат людзей асабліва ў нядзелю (К. Стаселька). 3. Цяпер Анэта стаяла ўжо на сваім двары пры плоце (А. Жук). 4. Перада мною вышыняй у некалькі метраў высіцца збудаванне пераважна з асін і альхоўніку (М. Бусько). 5. Малады высокі дуб з густою шапкай галля і лісця стаяў на беразе Дняпра на невялікім лугавым узгорку^{сл} (І. Шамякін). 6. Пад вечар таго ж дня ўжо на змярканні стаў пашумліваць вецер (Я. Колас). 7. Перш-наперш ніяк не чакаў я Саханюка ў гасці асабліва ў будны дзень (Я. Колас).

99. Прачытайце сказы. Спішыце, расстаўляючы прапушчаныя знакі прыпынку. Раствлумачце іх пастаноўку.

1. Там на Палессі карані і таленту і лёсу... (І. Капыловіч). 2. Побач^м ляжаў яго Віцеў гармонік (Т. Купрэвіч). 3. Таня патэлефанавала праз некалькі дзён у суботу (Д. Пятровіч). 4. У самай вышыні над галавою самотна кружляла невядомая птушка (Г. Пярун). 5. Я даўно

з юнацтва пішу (*Н. Касцючэнка*). 6. Вярба асабліва яе вецце шырока выкарыстоўвалася ў народным побыце (*І. Швед*). 7. А той другі нічога не адказаў яму (*М. Стральцоў*). 8. На голых дрэвах замест лісця паклалі шэрань маразы (*Я. Колас*). 9. Я нават^м адрас яе помню... (*І. Пташнікаў*).

100. Прачытайце тэкст. Падбярыце да яго загаловак у адпаведнасці з тэмай.

Пра ўшанаванне друкаванага слова і любоў да кніжнай мудрасці гаварылі яшчэ Ефрасіння Полацкая і Кірыла Тураўскі. Археалагічныя знаходкі сцвярджаюць: нашы продкі ўмелі чытаць і пісаць з самых даўніх часоў. **Настаўнікі знаёмілі вучняў з таямніцамі слова праз тэксты рэлігійных кніг найперш — Псалтыра і Новага Запавета. Аднак крыху больш за 400 гадоў таму 24 ліпеня 1618 года ў мястэчку Еўе (зараз на тэрыторыі Літвы) была надрукавана асаблівая кніга правобраз цяперашняга падручніка для самых маленькіх вучняў. «Буквар языка словенска» стаў першым у свеце выданнем з такой назвай.**

Ён быў напісаны на царкоўнаславянскай мове, але аўтары выпадкова ці наўмысна дадалі ў кнігу значную частку беларусізмаў. У больш позніх выданнях сустракаюцца нават асобныя тэксты на тагачаснай беларускай мове.

Першая частка «Буквара» змяшчае ў сабе азбуку царкоўнаславянскі алфавіт і склады, па якіх вучылі аб'ядноўваць літары. Замест слоў «мама мыла раму» дзеці пачатку XVII стагоддзя чыталі пералікі запаветаў хрысціянскіх дабрадзействаў а таксама грахоў каб ведаць як рабіць не трэба. Такім чынам, выданне адначасова выконвала не толькі адукацыйную, але і выхаваўчую функцыю.

На першым «Буквары» не пазначаны яго аўтары. Дакладна вядома толькі, што падрыхтаваны ён вандроўнымі манахамі віленскага манастыра. Адным з магчымых укладальнікаў даследчыкі лічаць Мялеція Сматрыцкага. Мялецій Сматрыцкі выпусціў «Граматыку» лагічны працяг «Буквара». Другім найбольш верагодным аўтарам можна лічыць Лявонція Карповіча — кіраўніка манастыра, а таксама друкарні і школы пры ім. Гэта быў актыўны асветнік і прапаведнік добра абазначаны ў кніжнай і выдавецкай справе.

Абодва гэтыя асветнікі цудоўна ведалі грэчаскія, лацінскія і польскія традыцыі выдання кніг. **Яны выкарысталі найлепшыя моманты еўрапейскай адукацыі звязаўшы іх з мясцовымі рэаліямі сваёй мовай і духоўна-выхаваўчай практыкай.**

Адзін з экзэмпляраў арыгінала «Буквара» захоўваецца ў Лондане ў бібліятэцы Мідл Тэмпл.

Арыгінал «Буквара» мае звычайную драўляную вокладку, якая раней была абцягнута скурай. **На тытульным аркушы бачны герб Агінскіх патронаў выдавецкай справы.** Наступная старонка — малітва, без якой у тыя часы не пачыналася ніякая добрая справа.

Далей чытач знаёміцца з алфавітам. Для спецыялістаў ён добра зразумелы, а вось звычайнаму сучаснаму чалавеку было б цяжкавата разабрацца з тагачаснымі літарамі. Літары надрукаваны як у прамым, так і ў адваротным парадку. Цікавая асаблівасць звязана з літарай «г»: іх дзве. Такім чынам вучань адразу раздзяляў [г] выбухны і [г] фрыкатыўны, характэрныя для беларускай мовы. **Прычым у ранейшых выданнях падобнае раздзяленне амаль не сустракаецца а тут у падручніку пададзена як норма.**

Мялецій Смятрыцкі

Друкары стараліся зрабіць кнігу яшчэ і прыгожай. Яны выкарыстоўвалі шрыфты розных памераў, літы наборны арнамент, гравюры, буквіцы, канцоўкі і застаўкі. **Некаторыя элементы выкананы ў стылістыцы блізкай да афармлення кніг Францыска Скарыны.**

Нягледзячы на шматтыражнасць і частыя перавыданні «Буквара» да нашага часу захавалася пара экзэмпляраў. Экзэмпляр у Лондане захаваўся толькі таму, што быў набыты калекцыянерам і некалькі стагоддзяў праляжаў у архівах без ужытку (*Паводле Р. Юргель*).

Спішыце выдзеленыя сказы, расстаўляючы, дзе патрэбна, знакі прыпынку. У якіх з гэтых сказаў ёсць удакладняльныя члены?

- Выпішыце 5 слоў, у якіх адбываецца асіміляцыя зычных па мяккасці.

Раскрыйце значэнне слова *архіў*. У якім значэнні ўжыта ў тэксце слова *патрон*?

101. Прачытайце фразеалагізмы. Што іх аб'ядноўвае? Устанавіце адпаведнасць паміж фразеалагізмамі і іх значэннямі.

- 1) на ёту
- 2) літара ў літару
- 3) альфа і амега
- 4) ні на ёту
- 5) ад а да я (ад альфы да амегі)
- 6) прапісаць іжыцу
- 7) ставіць кропкі над «і»

- а) ад пачатку да канца; цалкам
- б) канчаткова высвятляць усё, не пакідаючы нічога недагаворанага, даводзячы ўсё да лагічнага канца
- в) нямнога, ледзь-ледзь
- г) правучыць, пакараць каго-небудзь
- д) абсалютна дакладна, без адхіленняў
- е) ніколькі, зусім (не саступаць, не пераацэньваць і пад.)
- ж) самае галоўнае, сутнасць чагосьці

102. Прачытайце азначэнні да слова *мова*, пададзеныя ў «Слоўніку эпітэтаў беларускай мовы» Ніны Гаўрош. Пры неабходнасці высветліце іх значэнне па тлумачальным слоўніку.

Мова. Сродак грамадскіх узаемаадносін; спосаб выражэння думак, пачуццяў.

1. Пра родную беларускую мову: (*адвечна*)ная, адвечная, адзначаная ўзнёслай прастатою (аўт.), багатая, баравая (аўт.), бя..конца, (*вечна*)жывая, вобразная, вогн..трывалая, вольная, выс..кародная, вялікая, гаваркая, гарачая, гаючая, глыбін..ая, гнуткая, гордая, гучная, дарагая, дз..восная, жывучая (аўт.), дзіўная, жыватворная, жыватворчая, жывая, жытнёвая (аўт.), звонкая, ільня..ая (аўт.), іскрыстая, кроўная, крышталёвая, крэўная, лаканічная, ласкавая, любімая, магутная, ма..чына, м..лагучная, мілая, мя..кая, найбагацейшая, найчысцейшая, н..вычэрпная, н..паўторная, н..ўміручая, н..зводная (аўт.), няспыннаплы..ная (аўт.), (*па*)народнаму н..вычэрпна багатая (аўт.), паэтычная, песенная, праўдзівая, п..вучая, раздольна-велічная (аўт.).

2. Пра ўяўную мову навакольнага асярод..я (мову прыроды): гутарлівая, даверлівая, задумлівая, звонкая, н..ўміручая, п..вучая, родная, стройная, шапатлівая, самотная, сумная.

- Запішыце словы з прапушчанымі літарамі, растлумачце іх напісанне.

103. Выкарыстоўваючы матэрыял папярэдняга практыкавання, раскажыце пра беларускую мову: пра яе адметнасць, пра якасці, якія вам падабаюцца або вас здзіўляюць. Ужывайце сказы з аднароднымі і адасобленымі членамі.

104. Складзіце паводле схем сказы з адасобленымі членамі пра ролю нацыянальнай мовы ў жыцці народа. Запішыце сказы.

1. _____, ~~~~~,
2. _____ = = = - - - -, ~~~~~,
3. - . - . - . - ., _____ = = =
4. _____ = = =, - . - . - . - .,
5. - . - . - . - ., - . - . - . - ., _____ = = =
6. _____, - - -, = = =

105. Прачытайце развагі Максіма Танка пра незвычайныя прыродныя здольнасці мастака Язэпа Драздовіча. Што вы ведаеце пра гэтых асоб, пра іх уклад у беларускую культуру? Выпішыце сказы з адасобленымі членамі, вызначце іх стылістычную ролю ў тэксце. Растлумачце пастаноўку знакаў прыпынку. Вызначце выказнікі ў сказах.

Язэп Драздовіч быў самабытным мастаком і цікавым чалавекам.

Усё жыццё яго прайшло ў вандроўках, пошуках^{сп} хлеба і не спазнанай нікім ісціны. Нельга не дзівіцца, колькі ён паспеў зрабіць у сваім^ф жыцці, беспрытульным, падарожным.

З яго палотнаў ва ўсёй красе задуменных бароў, сялянскіх сядзіб, затанулых у збажыне, паўстае яго малая радзіма — Дзісеншчына (М. Танк).

Карыстаючыся дадатковай літаратурай або інтэрнэт-рэсурсамі, падрыхтуйце паведамленне пра літаратурную спадчыну Максіма Танка.

106. Ускладніце прапанаваныя сказы аднароднымі або адасобленымі членамі сказа, каб атрымаліся разгорнутыя азначэнні сінтаксічных тэрмінаў.

1. Словазлучэнне — гэта спалучэнне слоў...
2. Неразвітым называецца сказ...
3. Дзейнік — гэта галоўны член сказа...
4. Выказнік — гэта галоўны член сказа...
5. Аднароднымі называюцца члены сказа...
6. Зваротак — гэта слова або спалучэнне слоў...
7. Пабочнымі называюцца канструкцыі...
8. Адасобленымі называюцца члены сказа...

107. Прачытайце тэкст. Зрабіце вывад пра значнасць падобных мерапрыемстваў дзеля папулярызацыі айчынных выданняў, нашай краіны як міжнароднай пляцоўкі для камунікацыі, знаёмства, сяброўства. З пяці сказаў (на выбар)

выпішыце граматычныя асновы, ускладніце іх аднароднымі або адасобленымі членамі, растлумачце пастаноўку знакаў прыпынку.

У з о р: Кніга па-ранейшаму ў пашане. *Граматычная аснова: кніга ў пашане. Кніга, нацыянальная, самабытная, шануюцца прадстаўнікамі розных пакаленняў. Кнігі, прачытаныя ў маленстве і юнацтве, застаюцца ў памяці на многія гады. Свет змяняецца, аднак «жывая» кніга, выдадзеная друкарскім спосабам, і сёння ў пашане. У маёй бібліятэцы і сёння ёсць месца для набытых у кнігарні выданняў.*

Гэты дзівосны кніжны свет

Кніга па-ранейшаму ў пашане. Ёй не пагражае знікненне, што прадказваюць папяровым варыянтам газет. Яна запатрабавана самымі рознымі людзьмі: ад шаноўных па ўзросце да пакалення юных чытачоў. Гэты аптымістычны вывад пацвердзіла Мінская міжнародная кніжная выстаўка-кірмаш, якая ўжо больш за чвэрць стагоддзя традыцыйна праходзіць у беларускай сталіцы ў першыя дні лютага.

2021-ы — год 30-годдзя стварэння Садружнасці Незалежных Дзяржаў. Гэта акалічнасць паслужыла ініцыятывай абвясціць цэнтральным экспанентам* XXVIII кніжнай выстаўкі менавіта СНД. Галоўны экспанент прадвызначыў дэвіз мерапрыемства: «Кніга аб'ядноўвае людзей і краіны». Цэнтральную экспазіцыю* сімвалічна аформілі ў стылі адзінага агульнага дома, які, натуральна, складаецца з пакояў. Гасцёўня, напрыклад, знаёміла з выданнямі, якія сталі ўладальнікамі Гран-пры Міжнароднага конкурсу «Мастацтва кнігі».

Адзін з пакояў цэнтральнай экспазіцыі выстаўкі — гэта кабінет пісьменніка. Арганізатары прадставілі лепшыя кнігі ўсіх 11 краін СНД *па гісторыі, культуры, мастацтве*. Тут жа праходзілі цікавыя сустрэчы пісьменнікаў з наведвальнікамі выстаўкі.

Госці выстаўкі мелі выдатную магчымасць сустрэцца з аўтарамі, даведацца пра творчы працэс стварэння кніг. На гэтай жа пляцоўцы прайшоў адбор праектаў для прыярытэтнага выдання дзяржаўнымі выдавецтвамі работ, якія перамаглі ў літаратурным стартапе LitUp, старт якога быў абвешчаны ў студзені. LitUp прапаноўваў паспрабаваць свае літаратурныя магчымасці, запаліць сваю творчую зорку падчас выстаўкі.

Штогод Мінская міжнародная кніжная выстаўка-кірмаш збірае *дзясяткі* краін. Арганізатары змаглі правесці шматлікія мерапрыемствы з дапамогай анлайн-фарматаў. Трансляцыя дыскусійных пляцовак

вялася на YouTube-канале, дзе можна было адрасаваць пытанні непасрэдна ўдзельнікам мерапрыемстваў.

На цэнтральнай сцэне выстаўкі па традыцыі прайшлі прэзентацыі найбольш значных кніжных праектаў, узнагароджанне пераможцаў Нацыянальнага конкурсу «Мастацтва кнігі», а таксама пераможцаў Міжнароднага конкурсу маладых літаратараў «Першацвет».

Можна сцвярджаць, што на Мінскай міжнароднай выстаўцы кожны знайшоў «сваю» кнігу — па ўзросце і інтарэсах (*Паводле А. Піменава*).

Якую «сваю» кнігу вы хацелі б знайсці на гэтай кніжнай выстаўцы? Якія мерапрыемствы выстаўкі вам захацелася наведаць? Ці згодны вы з выказваннем: «Скажы, якія кнігі стаяць на тваёй паліцы, — і я раскажу, які ты»? Якім кнігам — папярковым або электронным — вы аддаеце перавагу? Чаму? Як часта вы заходзіце ў кнігарню? З якой мэтай?

Растлумачце правапіс выдзеленых слоў.

Падрыхтуйце эсэ на тэму «Кніга ў маім жыцці».

108. Выканайце інтэрактыўнае заданне «Сказы з адасобленымі членамі».

§ 0–8

Практ.
1–7

§ 8. Правілы пабудовы сказаў са звароткамі, знакамі прыпынку

Мэта сказаў са звароткамі — засяродзіць увагу слухачоў (чытачоў) на прадмеце паведамлення, перадаць загад, просьбу, пажаданне таго, хто гаворыць. Называючы адрасата, зваротак разам з іншымі членамі сказа ўдзельнічае ў камунікатыўнай функцыі маўлення.

Выбар пэўнай формы зваротка прамы або ўскосны адлюстроўвае адносіны да суб'екта, абумоўленыя ўзроставымі, сацыяльнымі, асабістымі кантактамі, а таксама эмацыянальным станам таго, хто гаворыць, узроўнем яго маўленчай культуры.

Асноўная сфера ўжывання сказаў са звароткамі:

а) вуснае або пісьмовае дыялагічнае маўленне:

— *Добрага дня, сейбіты!* — *раздаўся голас Андрэя Сцяпанавіча.*

— *Добры дзень, брыгадзір!* — *дружна пачулася ў адказ;*

б) мова аратарскіх выступленняў: *Шаноўныя настаўнікі, дазвольце павіншаваць вас з прафесійным святам;*

в) маўленне дзелавага характару: *Калегі, пачынаем пасяджэнне кафедры;*